

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МУЗЕОЛОГІЇ, ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА, ІСТОРИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ Й ЕТНОЛОГІЇ

УДК 008:069

Наталя БАРАБАШ
(Кривий Ріг)
Єлизавета БОРДУНОВА
(Кривий Ріг)

Приватний музей в соціокультурному просторі міста (на прикладі Музею культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера»)

Прагнення до збереження культурної спадщини в сучасних умовах глобалізації та демократизації суспільства впливає на розгортання світового «музейного буму». Результатом стає виникнення нових музеїв і закладів музейного типу, зокрема за ініціативою приватних осіб [10]. Ця потреба суспільства в музеях свідчить про усвідомлення важливості вищих духовних цілей і цінностей, значного місця культури та духовності в суспільному й особистому житті, а відтак потребу в орієнтації на них.

Однак в Україні на перешкоді «музейного буму» стоїть складна соціально-економічна ситуація. Недостатність фінансування, спад у кількості відвідувачів зумовили необхідність переорієнтування музейної діяльності з обслуговування величезного туристичного потоку на роботу з місцевою аудиторією. Нова соціокультурна ситуація детермінувала не обхідність корегування форми музейної діяльності та визначення своєї ролі кожним музеєм у культурно-інтелектуальному просторі міста й країни, що трансформувалося в тенденцію до набуття кожним музеєм власної експозиційної мови, формування нових комунікативних моделей [6].

Предметом нашого дослідження став приватний Криворізький музей культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера» (далі – КМКЄНІГ), створений за ініціативою та на основі особистої колекції мецената М. Мармера. Перш, ніж окреслити специфіку й основні напрями ді-

яльності цього музею доречно визначитися із самим поняттям приватного музею, а також з культурно-історичними передумовами виникнення феномену.

У «Словнику актуальних музейних термінів» приватні музеї визначаються як «група музеїв, які належать приватним особам, створені їхніми зусиллями і підтримуються їхніми коштами. Як правило, колекції приватних музеїв відображають естетичні, мистецькі або наукові інтереси своїх творців і є доступними для відвідування» [11, с. 64].

Перетворення приватних колекцій на приватний музей пов'язане з прагненням до демонстрації та популяризації колекцій, бажанням зробити їх доступними для вивчення. Попри безліч проблем приватні колекціонери створюють нові музеї, щоб поділитися своїм захопленням і своїми знахідками з усім загалом. Сучасні приватні музеї демонструють гнучкість в організації роботи порівняно з державними музеями, які залишаються консервативними установами, а також завдяки найширшому спектру вузько спрямованих тематик колекцій фактично стають центрами освіти, комунікації, збереження культурної спадщини регіону і творчих інновацій. Необхідним є розуміння діяльності музею як соціокультурного інституту та найважливішого ресурсу розвитку території [10].

Наслідком інтеграції приватних музеїв і соціуму є розширення освітньої функції музею. Приватний музей вимушений виживати в непростих умовах інформаційної ізоляції та критичного ставлення професійного співтовариства, тому він схильний до пошуку конкурентоспроможних методів взаємодії з аудиторією. Створення інтерактивних експозицій, постійне впровадження нових музейно-педагогічних програм сприяють подоланню пасивно-споглядальних форм сприйняття музейної інформації.

В умовах загальної культурної та соціальної дезорганізації творці приватних музеїв убагають свою місію в тому, щоб дати людям орієнтири стабільності й надійності, будучи у свідомості більшості одним з храмів культури, що акумулює предмети гордості минулого та сьогодення. Тобто, адаптуючись до мінливих умов сам, музей може сприяти адаптації великої кількості людей – його відвідувачів [1, с. 80].

Приватний музей повинен уписатися в соціокультурний простір міста, визначившись зі своєю роллю, фактично зайнявши власне місце. Соціокультурний простір сучасного міста являє собою динамічно мінливе середовище, що стимулює тенденції, зокрема пов'язані з переглядом моральних цінностей і пошуком нових ідеалів, необхідністю оновлення форм міжпоколінної передачі культурного капіталу. Ця ситуація змушує звернутися до проблеми трансформації механізмів функціонування культури в сучасних умовах. Музей виступає в ролі традиційного «зберігача» культурної спадщини, що безпосередньо контактує із суспільством, і в той же час є важливим елементом соціокультурного середовища сучасного постійно оновлюваного міста [10].

Під роллю музеїв розуміється ступінь їхнього впливу на навколишній простір, участі в житті міста та його мешканців, а під місцем – певне становище, що музей займає в культурному просторі міста. Без визначення музеями своєї ролі та віднаходження місця у цьому просторі неможлива їхня повноцінна діяльність [1, с. 82].

На Дніпропетровщині музейна справа має глибоке історичне коріння, стали й розгалужені культурні традиції, багаторічний досвід діяльності, визнання громадськості. Станом на 2014 р. у Дніпропетровській області за статистикою, що ведеться спеціалістами Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького,

налічується 130 музеїв, зокрема 24 комунальні музеї в містах і районах, 1 державний та 1 приватний музеї, 104 музеї на громадських засадах на підприємствах, у середніх, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах, різних відомствах, установах, організаціях, серед яких є 3 музеї, засновані на приватних колекціях, – археологічній, художній і ставрографічній (колекція хрестів). Музейна мережа області поступово урізноманітнюється завдяки музеєфікації різних історичних подій, особистостей і галузей життя регіону [9].

І хоча КМКЄНІГ залишився поза межами реєстру «Музеї Дніпропетровської області (станом на 15.08.2014 р.)» [8], він існує та розвивається під впливом загальних процесів і регіональних особливостей, тісно співпрацюючи з музейними установами України, області й міста.

КМКЄНІГ розміщений у будівлі криворізької синагоги Бейт Штерн Шульман. Очолює музей Світлана Піддубна – історик, методист, фахівець з історії Голокосту. Вона пройшла спеціальну підготовку у Всеукраїнському інституті вивчення історії Голокосту «Ткума» («Відродження», Дніпропетровськ, Україна), стажування в Центрі Голокосту (Москва, РФ), в Музейно-меморіальному комплексі Яд-Вашем (Єрусалим, Ізраїль), курсову підготовку за програмою «Кетер – розуміння колекцій юдаїки та опіка над ними в українських музеях» у Фонді Ротшильдів (Ганадив, Лондон, Великобританія; Львів, Україна) [8].

При створенні музею були чітко сформульовані цілі його діяльності, а саме:

– популяризація інформації про культуру та традиції єврейського народу серед широких верств суспільства;

– сприяння поширенню знань з історії Голокосту [8].

Серед основних завдань створення музею культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера» виокремлено збереження пам'яті про національну індивідуальності та традиції єврейського народу, формування в суспільстві атмосфери толерантності, міжнаціональної та міжрелігійної злагоди [8].

Музей створений не тільки для євреїв. Його експозиції переважно розраховані на сприйняття представниками інших національностей єврейської національної культури через знайомство з раритетними експонатами, що відображають побут і релігію іудеїв. Тому музей є цікавим для представників різних національностей сучасної України – тих, хто любить і хоче знати історію рідного краю, хто хоче зрозуміти феномен єврейського народу.

Разом із тим в Україні ще трапляються прояви антисемітизму та ксенофобії, в основі яких лежать стереотипи неприязні до євреїв. Окрім того, виросло молоде покоління, яке не знає про феномен багатонаціональності Криворіжжя, сформований протягом XVIII – середини XX ст. Тому освітня функція музею є вкрай важливою.

Музей відображає єврейське життя в усіх його проявах (традиція, громада, соціальні інститути, суспільно-політична сфера, преса і культура). Експозиції, які розповідають про це, розміщені в одному залі площею 100 м².

За проектом експозиції музею розгортаються зліва направо. Демонстраційний зміст експозицій складається з раритетних предметів юдаїки, побуту, книг, документів, наданих творцем музею Михайлом Іларіоновичем Мармером.

Експозиція № 1 «Час народу» вміщує експонати, які вводять відвідувача в повсякденне життя євреїв наприкінці XIX – на початку XX ст.

Експозиція № 2 «Душа народу». В експозиції представлені раритетні предмети (кінець XV – початок XX ст.), які розповідають про релігійної традиції єврейського народу.

Експозиція № 3 «Горе народу» знайомить глядача з трагічною стороною історії євреїв – єврейськими погромами.

Експозиція № 4 «Катастрофа» складається з п'яти окремих розділів: напередодні трагедії; фабрики смерті; гетто; Голокост на Дніпропетровщині; єврейський Рух Опору; експозиція пам'яті.

Експозиція № 5 «Відродження» оптимізує логічний зміст музею, розповідаючи про поступальний розвиток єврейського життя в Україні.

Також у музеї демонструється приватна колекція президента історико-пошукової організації «Пошук-Дніпро» Ярослава Жилкіна, які складається з предметів і зброї часів Другої світової війни [8].

На базі музею студенти історичного факультету Криворізького педагогічного інституту Криворізького національного університету створюють дипломні та курсові проекти, тут же проводяться історичні уроки для школярів, освітні семінари, круглі столи й інші заходи для студентів, учителів, організуються зустрічі інтелігенції з письменниками, поетами, музикантами, журналістами, презентується творчість талановитих людей. І звичайно, для відвідувачів проводяться групові й індивідуальні тематичні екскурсії, розповідають про культуру і традиції єврейського народу, про проблеми історії Голокосту [8].

8 липня 2014 р. у Кривому Розі сталися дві важливі події: в КМКЄНІГ розпочав роботу новий демонстраційний зал, де відбулося також відкриття виставки «Диктатура і демократія в епоху крайнощів: короткий опис історії Європи у XX столітті». Організаторами виставки є Посольство Німеччини в Україні, Інститут сучасної історії в Мюнхені, радіопередача «Deutschland radio Kultur», Федеральний фонд дослідження SED-Diktatur і «Музей Михайла Мармера» [2].

Одним із найцікавіших освітніх проектів, що реалізується співпрацівниками КМКЄНІГ спільно зі Всеукраїнським інститутом вивчення історії Голокосту «Ткума», є Міжнародний міжрелігійний молодіжний семінар «Ковчег», який проходив у цьому році дев'ятий рік поспіль, – з 19 до 29 липня за участі 36 осіб. Традиційно учасниками є юні громадяни України різних національностей – українці, поляки та євреї, але цьогогоріч до участі було запрошено також кримськотатарську молодь. Основна частина програми семінару була реалізована в Центрі Миру та Поєднання Парафії Римсько-Католицької Церкви Відвідання Єлисавети Пресвятою Дівою Марією в Більшівцях (Івано-Франківська обл.) [5, с. 4].

Цьогорічна програма семінару проходила під промовистим гаслом «Немає свободи без солідарності». На таку тему організаторів наштовхнули святкування 25-річчя частково вільних парламентарних виборів у Польській Народній Республіці (вони стали переломними в історії не лише Польщі, але й цілого блоку країн, на котрі поширювалися домовленості Ялтинської конференції 1945 р., спричинивши таким чином занепад комуністичного режиму) та події, які розгорталися на зламі 2013–2014 р. на Майдані в Києві. Масові антисистемні протестні акції українського суспільства на Майдані об'єднали українських громадян різних національностей у боротьбі проти пануючої корумпованої системи влади [5, с. 3–4].

Протягом дев'яти років існування проекту склалося багато суто «ковчегівських» традицій, проте семінар продовжує вдосконалюватися й розвиватися. Ця формула стосується і складу учасників, і форм проведення занять, і наповнення програми. Так, уже традиційно склалося, що програма включає в себе три блоки: інтерактивний, навчальні лекції та заняття і національно-культурні презентації. Цього року вперше в окремі дні був виділений духовно-релігійний блок [3].

Таким чином, сьогодні Криворізький музей культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера» є регіональним освітнім центром, де можна ознайомитися з культурою, традиціями євреїв і отримати інформацію з історії Голокосту. Завдяки організаторам музею молодь Кривого Рогу отримує можливість не лише поглиблювати власні знання на базі музейної колекції, але й долучатися до міжнародних проектів. Більш того музей по праву посів гідне місце серед інших культурних центрів Кривого Рогу. Це визначається його популярністю не тільки серед городян. Музей приваблює відвідувачів з усієї України та з-за кордону. Експозиції музею дивували гостей з Німеччини, США, Канади, Аргентини, Бразилії, Іспанії, Франції, Великобританії, Норвегії, Польщі, Чехії, Росії, Білорусі, Ізраїлю тощо.

Джерела та література

1. Бутакова Д.А. Музей в соціокультурному пространстве города: особенности культурной коммуникации / Д.А. Бутакова, Н.И. Гаврилова // Теория и практика общественного развития : научный журнал. – 2011. – № 8. – С. 79–82.
2. Відкриття нового залу Музею Михайла Мармера // Вісник «Ткума». – 2014. – № 125, липень. – С. 6–7.
3. Гайда Л.А. Другий всеукраїнський музейний фестиваль та актуальні аспекти розвитку музейної педагогіки / Л.А. Гайда [Електронний ресурс] // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. – Дніпропетровськ : АРТПРЕС, 2009. – Вип. 11. – Режим доступу: <http://museum.dp.ua/article0177.html>
4. Ковчег 2014 «Немає свободи без солідарності» // Вісник «Ткума». – 2014. – № 125, липень. – С. 2–5.
5. Ковчег. Міжнародний міжрелігійний молодіжний семінар. – Дніпропетровськ, 2014. – 30 с.
6. Музей в публичному пространстве города: основные направления и функции деятельности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=6454>.
7. Музей космонавтики ім. С.П. Корольова Житомирської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cosmosmuseum.info>.
8. Музей Михайла Мармера. Музей культури єврейського народу та історії Голокосту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jewish-museum-marmer.dp.ua>.
9. Музеї Дніпропетровської області (станом на 15.08.2014 року) [Електронний ресурс] /Н.І. Капустіна, В.М. Бекетова.– Режим доступу: <http://museum.dp.ua>.
10. Рисенберг О.Ф. Социально-культурные функции современных частных музеев[Електронний ресурс] / О.Ф. Рисенберг // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. Материалы международной заочной научно-практической конференции, 05 августа 2013 г. – Режим доступу: <http://sibac.info/2009-07-01-10-21-16/9816>
11. Словарь актуальных музейных терминов // Музей. – 2009. – № 5. – С. 47–68.

Барабаш Н., Бордунова Є. Приватний музей в соціокультурному просторі міста (на прикладі Криворізького музею культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера»)

У статті окреслено специфіку та основні напрями діяльності «Музею Михайла Мармера» – музею культури єврейського народу та історії Голокосту (м. Кривий Ріг). Визначено, що музей

став регіональним освітнім центром, де молодь Кривого Рогу отримує можливість не лише поглиблювати власні знання на базі музейної колекції, але й долучатись до міжнародних проєктів.

Ключові слова: приватний музей, соціокультурний простір міста, «Музей Михайла Мармера», музей культури єврейського народу та історії Голокосту.

Barabash N., Bordunova E. Частный музей в социокультурном пространстве города (на примере Музея культуры еврейского народа и истории Холокоста «Музей Михаила Мармера»)

В статье очерчена специфика и основные направления деятельности «Музея Михаила Мармера» – музея культуры еврейского народа и истории Холокоста (г. Кривой Рог). Определено, что музей стал региональным образовательным центром, где молодежь Кривого Рога получает возможность не только углублять собственные знания на базе музейной коллекции, но и приобщаться к международным проектам.

Ключевые слова: частный музей, социокультурное пространство города, «Музей Михаила Мармера», музей культуры еврейского народа и истории Холокоста.

Barabash N., Bordunova Ye. Private museum in social and cultural space of the city (for example the Museum of the Jewish peoples' culture and the history of The Holocaust «Mykhaylo Marmer's Museum»)

Article describes specify and the main activity of the «Mikhaylo Marmer's Museum» – Museum of Jewish culture and History of The Holocaust (Kryviy Rih). Determined, that museum became a regional educational centre where everyone is able to get acquainted with Jewish culture, traditions and get information about History of The Holocaust. Thanks to museum's organizers youth can not only improve their knowledge based on the museum collections, but also take part in the international projects.

Key words: private museum, socio-cultural space of the city, «Mykhaylo Marmer's Museum». Museum of Jewish culture and History of The Holocaust» (Kryviy Rih)

[надійшло до редакції: 17.10.2014 р.]

УДК 26.00.05

Володимир ГНЕРА
(Київ)

Досвід використання матеріалів аеро- та космічної зйомки в історико-меморіальній роботі

Пошукова історико-меморіальна робота, яку проводить Київський міський історико-патріотичний Клуб «Пошук» на рубежах Київського Укріпленого Району (далі – КиУР) стикається з багатьма проблемами технічного характеру. Основна з них це – не можливість за допомогою архівних документів (які збереглися до наших часів) точно визначити на місцевості місце безпосереднього проходження лінії фронту. Як показала практика польових пошукових робіт і вивчення архівних матеріалів, достовірність цих матеріалів в деяких випадках не відповідає дійсності. Пояснюється це тим, що більшість звітів про бойові дії складались у штабах, а не безпосередньо на полі бою, відтак деякі епізоди в цих звітах просто не відображені. Крім того, слід враховувати, що в архівних матеріалах обидві сторони, як правило, перебільшували свої військові